

Початок XIII ст. був часом блискучих реформаторських перетворень в історії давньої Української держави. Це робилося, як зауважив російський історик А. Пресняков, на глибинних засадах своєї національно-культурної індивідуальності, яскраво вираженої за час хоча й короткого, але самостійного політичного життя держави Романа Мстиславовича, «самодержця усїєї Русі», а згодом і його знаменитого сина — «короля Русі» Данила. В цей час Русь-Україна з новим столичним центром у місті Галичі перетворилася на одну з наймогутніших держав центрально-східної Європи.

«А ти, Буй-Романе, і ти, Мстиславе! Мисль одважна покликає ваш розум на діло. Високо плаваєш ти, Романе, в подвигах ратних, як той сокіл по вітрі ширяючи, птицю долаючи одвагою. Маєте ви залізні нагрудники під шоломами латинськими. Та й не одна країна Гунська, Литва, ще й ятвяги, деремела і половці списи свої покидали, а голови преклонили під вашими мечами булатними», — писав автор «Слова о полку Ігоревім» про цього давньоукраїнського володаря.

З'ясуємо політичні події, які передували зміцненню Української держави у часи великого князя і короля Романа I. Як відомо, протягом майже всього XII ст. Русь-Україну ослаблювали кровопролитні феодальні війни. Жорстока боротьба між князями за великокнязівський київський стіл призвела до того, що у деяких регіонах часто змінювалася князівська адміністрація, інколи цілі династії, що з покоління в покоління володіли тими територіями. Особливо це було відчутно в Київській землі, за яку боролися два князівські угруповання — Ольговичів і Мономаховичів.

Великий князь Мстислав Ізяславич, батько майбутнього володаря України-Руси від Києва до Карпат Романа Великого, мав статус київського правителя недовгий час — з 1167 по 1169 рр., але сповна використав високий престол для успішної політичної кар'єри свого юного сина, про що літописець висловлюється так: «Прислали новгородці до Мстислава, просячи сина у нього, і той дав їм Романа».

Після зруйнування Києва в 1169 р. князь Андрій Суздальський наступного ж року вирушив на Новгород. Новгородці, пам'ятаючи долю Києва, відчайдушно захищалися і на чолі з князем Романом розбили численне суздальське військо, що зафіксував Новгородський літопис. Але спустошення, заподіяне Андрієвою раттю, мало важкі наслідки і для Новгорода: в місті почався голод. Того ж року Андрій перекрив підвезення хліба в північне князівство, і новгородці змушені були прийняти ставленика Андрія, а князь Роман — залишити Новгород і податися на рідну землю.

Отже, з 1172 р. у Володимирі-Волинському почав князувати син волинського і київського князя Мстислава Ізяславовича князь Роман Мстиславович, і він розпочав жорстоку боротьбу за зміцнення князівської влади. В цей же час Галицьке князівство після розквіту в часи правління князя Ярослава Осмомисла і подальшої внутрішньої феодальної війни з 1189 по 1199 роки під час правління останнього Ростиславовича — Володимира II відновило свою колишню торговельно-економічну і політичну могутність. Але через раптову смерть князя Во-

лодимира II, який не залишив по собі законного спадкоємця, галичани, як зазначають джерела, «запросили на свій престол волинського князя Романа». Таким чином, внаслідок цих запитів наприкінці XII ст. відбулося злучення Галичини і Волині в одне політичне об'єднання, столицею якого став Галич.

Проти одного, то володар Русі-України судить їх чи мирить. Якщо на когось війною прийдуть половці, угри чи поляки, або якийсь інший народ, і сам той окремих князь не може оборонитися, тоді великий князь повинен надати допомогу від усїєї держави. Князь Роман Мстиславович запропонував у своєму

жати, що великий князь Роман мав такий авторитет у Європі, що Папа Римський Іннокентій III вступив з ним у масштабні політичні зв'язки і запропонував йому провести релігійну реформу, додавши до цього своє благословення, захист апостольської церкви Святого Петра і коронування Романа на короля Русі.

ГАЛИЦЬКИЙ РЕФОРМАТОР

ЯК ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ І КОРОЛЬ РОМАН МСТИСЛАВОВИЧ НА ПОЧАТКУ XIII ст. СТВОРИВ ДАВНЬОУКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ ВІД КАРПАТ ДО ДНІПРА

ПЕРЕМОГА КНЯЗЯ РОМАНА НАД АНДРІЄМ СУЗДАЛЬСЬКИМ

Літописи свідчать, що укріплення влади Романа в Галичині відбувалося методом масштабних каральних заходів проти норовистого галицького боярства. Можна припускати, що епопея набула рис невеликої локальної війни, внаслідок якої частину знатних галицьких бояр було знищено, а решта змушена була втікати в причорноморсько-нижньодністровські володіння Галицького князівства, а також в Угорщину і Польщу.

Об'єднавши Галичину і Волинь, князь Роман Мстиславович заявив свої права на Київ, політичну столицю Русі, один із найголовніших економічних, політичних і культурних її центрів. Намагання київських князів контролювати галицькі та волинські землі обернулися для них втрапою Києва. Ні князеві Рюрику Ростиславовичу, ні князям Ольговичам не вдалося зберегти позиції в старій столиці, і Київ внаслідок тільки одного удару відкрив свої ворота перед Романовими полками. Остаточне закріплення в Києві Романа зафіксував київський літописець, який наголошує, що «в 1201 році князь Роман володів Галичем, Володимиром і Києвом».

Здобувши київський великокнязівський престол, князь Роман Мстиславович остаточно припинив міжкнязівські чвари і запропонував реформаторський законодавчий проект під назвою «Добрий порядок для Русі». В його вступній частині володар Русі-України пропонував зробити так: «щоб кожний князь не міг грабувати і відбирати волості, що не належать йому». Князь Роман відзначав у своєму законопроекті, що як тільки постає безладдя у державі і серед князів починається боротьба, одразу ж це використовують половці і нападають на неї.

«Добрий порядок...» Романа зводився до головної умови: в разі смерті чільника держави право вибору великого київського князя мають шість володарів Русі-України, а саме: князі суздальський, смоленський, чернігівський, галицький, волинський і полоцький. Якщо хтось із князів розпочне війну один

«Доброму порядку...» передачу великокнязівського престолу від батька до сина, як це було заведено у країнах Центральної та Західної Європи. Очевидно, князь Романа можна назвати першим володарем Русі-України і реформатором давньої Української держави.

Об'єднання великим князем Романом Русі-України було визнано вітчизняними літописцями як надзвичайно важливу подію 1200 р.: «Початок князювання великого князя Романа, самодержця усїєї землі Руської, князя Галицького». Об'єднані великим князем Романом володіння Київщини, Волині і Галичини справді давали йому право титулувати себе саме «самодержцем усїєї землі Руської», оскільки тільки володіння Києвом як номінального столицю Русі давало право на вживання цього титулу. Це може означати, що цей титул Роман почав вживати після приєднання до своєї Галицько-Волинської держави Києва і усього Київського князівства.

З приводу перенесення Романом Великим столиці з Києва в Галич чітко записано у «Київському синописі», який було перевидано в 1674 р. із давньокиївського Синопису XIII ст.: «Роман престол же Київського самодержав'я переніс із Києва до Галича». Слід наголосити, що це важливе історичне джерело російські історики ніколи не застосовували, натомість намагалися зробити спадкоємцем давнього Києва Москву, а не Галич.

Отже, можна наголосувати, що з 1200 р. Українська держава постає як єдина політична і торговельно-економічна та культурно-релігійна інфраструктура, яка існує протягом усього часу правління великого князя і короля Романа.

По тім до Романа прийшло і міжнародне визнання. Давньоукраїнська держава на початку XIII ст. стала в ряд наймогутніших держав Європи. Шлюб із візантійською принцесою Анною, дочкою візантійського імператора Ісаака II Ангела, підніс міжнародний статус самого Романа. Джерела дають підстави вва-

жати, що великий князь Роман мав такий авторитет у Європі, що Папа Римський Іннокентій III вступив з ним у масштабні політичні зв'язки і запропонував йому провести релігійну реформу, додавши до цього своє благословення, захист апостольської церкви Святого Петра і коронування Романа на короля Русі.

Коронація великого князя відбулася в Галичі навесні 1204 р. Зміцніла за час правління Романа давньоукраїнська держава зразу ж стала учасником масштабних загальноєвропейських подій. Французький хроніст середини XIII ст. Адберік з Труа-Фонтен казав, що король Русі-України Роман втрутився у боротьбу за корону Германської імперії, підтримуючи гогенштауфенів проти вельфів і напав на союзника вельфів польського князя Лешка. Самі ж реформаторські процеси в Русі-Україні у час короткого володарювання великого князя і короля Романа ще дуже мало вивчено. Історики москвофільського напрямку применшували роль Українського королівства і звужували діяльність Романа Мстиславовича до рамок тільки Галицького князівства.

На нашу думку, якщо на початку XIII ст. тодішні західні джерела називали коронованого Папою Римським Іннокентієм III великого князя Романа «королем», а Руський літопис — «самодержцем усїєї Русі», то не можна трактувати короля Романа як удільного галицького князя. Масштаби його політичної діяльності виходять далеко за рамки Галицького князівства, як і навіть Русі-України. Спираючись на джерела й наукові праці, почерпнуті мною в 2016—2017 роках у Секретному Ватиканському архіві та Бібліотеці Папського Григоріанського університету, можу наголосити, що стольним градом великого князя і короля Русі-України Романа Мстиславовича на час його коронації в травні 1204 р. посланцями Папи Римського Іннокентія III був давній центр Прикарпаття та Дністро-Подунав'я — Галич.

Відомо, що у 1201 р. великий князь Русі-України Роман Мстиславович одружився з Анною, дочкою візантійського імператора, і став союзником Візантійської імперії. Це втягнуло Русь-Україну в складні політичні справи в Європі, де наприкінці XII — на початку XIII ст. були досить сильними суперечності між західноєвропейськими державами і Візантійською імперією. Хоч Папа Римський Іннокентій III (1198—1216 рр.) закликав католицький Захід до нового хрестового походу в Єгипет, однак невдовзі напрям змінився в бік Візантійської імперії. Приводом до вторгнення хрестоносців стала внутрішня боротьба за її престол. Візантійського імператора Ісаака II Ангела скинув з престолу його брат — Олексій III, який правив з 1195 по 1203 рр. І хрестоносці використали цю боротьбу як привід до втручання у внутрішні справи Візантії. Вони відновили на престолі Ісаака II Ангела, а Олексій III змушений був втікати. Та скоро хрестоносці, незадоволені своїм ставлеником, пограбували і розорили Константинополь.

Віктор ІДЗЬО.
Доктор історичних наук.
(Далі буде)

Клондайк артефактів

Минулий рік укотре підтвердив, що Україна — це своєрідний археологічний клондайк, як заявив ще 2016-го вчений секретар Інституту археології Олексій Корвін-Піотровський, причому освоєний, кажучи по-сучасному, лише на якийсь відсоток. Правда, самі знахідки нерідко спростовують твердження вітчизняних науковців, ніби ряснота історичних артефактів, які викопують на наших землях, засвідчує, що Північне Причорномор'я було «прохідним двором» для багатьох народів. А вже знайдені в Україні численні релікти, датовані різними епохами як до нашої ери, так і після неї, мають переважно один і той самий культурний «почерк». Отже, між Дунаєм і Доном жили-проживали впродовж тисячоліть ще від Трипілья племена генетично одного й того самого етносу. І проблема лише в тому, що його сусіди у своїх літописах іменували їх неоднаково. Втім, це окрема тема. Наразі ж наведемо низку найбільш резонансних успіхів українських археологів 2017 року.

Незаймана могила

На Дніпропетровщині під час розкопок одного з курганів виявили останки, як потім з'ясували, молодої жінки. Оскільки доти могили ніхто не чіпав, то в ній знайшли всі атрибути характерного поховання дівчинової з відповідними до її статусу прикрасами на шії і зап'ястях. А поряд лежали лук і сагайдак зі стрілами, а також скелет коня. Імовірно, кажуть учені, в могилі покоївся прах загиблої в бою воїниці. Називають її скіфською амазонкою, забуваючи, що воїни жіночого роду на теренах Північного Причорномор'я жили й воювали на рівні з чоловіками не лише у так званий скитський період нашої історії, а з незапам'ятних часів і аж до доби Козаччини.

Унікальна вапнярка

У центрі Чернігова, на території колишнього подвір'я Борисо-Глібського монастиря, знайшли піч, викладену з давньої плитоподібної цегли-плінфи. Точніше то ціла технічна споруда для випалювання вапна, яку використовували під час будівництва у XII—XIII ст. Унікальність її в тому, що, як відомо з літописів, таких «техногенних» об'єктів на теренах тодішньої Київської Русі, коли інтенсивно розбудовувалися її міста, було всього декілька. Отже, названий монастир, очевидно, був одночасно й одним із центрів будівельної індустрії Давньоруської держави.

Броньбійні стріли

Поблизу Рівного недавно завершили розкопки на місці замку литовсько-польської доби XIV—XVIII ст. та палацу князів Любомирських. Попри те, що вдалося відкрити нові підземні споруди, науковці рівнобіжно ще відшукали тут вельми розмаїті предмети: від керамічних пляшечок, у яких, як гадають, тодішні красуні зберігали свої парфуми, — до рідкісних у масштабах європейського Середньовіччя «броньбійних» наконечників стріл, які пробивали не лише кольчуги, а й металеві обладунки тевтонських рицарів.

Діана КОВДРА.